

Politična socializacija ter indoktrinacija kot (možna) dejavnika neformalnega nadzorovanja

Janez Pečar*

Svobodo, ki jo iščemo,
si moramo ustvariti...

Perikles (499—429)

Politični unitarizem je v zadnjih desetletjih kljub Magni Charti Libertatum iz leta 1215, Habeas Corpus Actu iz leta 1679, pa Helsinški listini itd., zlasti s politično socializacijo, indoktrinacijo, politizacijo in podobnimi vplivi, še posebno v socializmu močno omejeval ne le svobodo mišljenja ampak tudi svobodo sploh in čestokrat nenadzorovano ogrožal človekove pravice in temeljne svoboščine tudi tako, da je ljudem popolnoma brez potrebe in neutemeljeno jemal celo življenja, da ne omenjamo različnih in še bolj masovnih posegov v zasebnost ljudi, pogosto tudi zaradi revolucionarne in razredne prakse ob veljavnem pravu, ki mu je bil človek osrednja vrednota in domnevno tako subjekt varstva. Lojalnost do politične danosti pa je bila ovira, da na prenekatera vprašanja te vrste do današnjih dni sploh ni bilo mogoče ustrezno odgovarjati, marsikdaj tudi zaradi preveč idealizirane podobe političnega življenja in tudi pogledov na premnoge osebnosti, ki jih današnje razmere spreminjajo tako, da nekateri od njih iz nekdanjih herojev postajajo hudodelci. Tako je tudi s »političnimi idejami«, ki jim čas kasneje spreminja podobo in jemlje ceno tudi zaradi prenekaterih ravnanj v preteklosti. Zato ne prihaja zaman do spoznanj, da je (politična) socializacija lahko tudi dominacija in z njo prav tako tudi indoktrinacija in manipulacija.

Novi pogledi na socializem¹ z vso občutenostjo dojemajo ta vprašanja in jih obravnavajo zlasti za sedanjost in prihodnost na podlagi izkušenj iz preteklosti, toda kaže, da so delne spremembe, do katerih večkrat prihaja, preje ovira za tiste, ki bi jih morali opraviti bolj radikalno. Hkrati pa seveda ni mogoče pričakovati, da bi se naenkrat odlepili od vsega kar je bilo, da bi lahko postali svobodna in demokratična družba ne le na enem samem koncu države, marveč povsod, še posebej, ker smo zaradi kriz in z vsem kar se dogaja, postali kratkomalo »stabilni v nestabilnosti« in je kriznost že normalno stanje.

V kontekstu takih razmer so razmišljanja o refleksijah politične socializacije ter indoktri-

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti UEK v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Glej o tem tudi: Zdravsmislov, s. 110.

nacije kot nalašč tema za kontrološka obravnavanja. Zlasti še zato, ker je bila vsa naša preteklost dokaj politizirana, zaradi česar se lahko upravičeno sprašujemo, koliko je to vplivalo na vedenje po eni plati in kako na nadzorovanje po drugi.

Tu dajemo v ospredje nadzorovanje, še posebej ob pomisleku, da je lahko posamična ideologija tudi zastrašujoča kot je hkrati humana ali napredna, kolikor nasprotno ne ohranja doseženega in glede na to, ovira razvoj. To seveda ni le politološko področje, marveč tudi antropološko, sociološko, socialnopsihološko in še posebej kriminološko in kriminalnopolitično, da sploh ne gre posebej omenjati kontrolologije, ki ji je sploh namenjeno to pisanje. Moderne družbe, kjer so »medsebojni odnosi pod vtisi masovnih medijev, urbanizma, industrializacije itd. močno prepleteni z različnimi oblikami in sistemi človeških združevanj«² in večkrat tudi večstrankarski, gotovo posvečajo več pozornosti problemom, kot v socialističnih družbah, v katerih je (bilo doslej) razpravljanje o politizaciji itd. le stvar političnih elit, ki so v tem smislu opravljale vse dušebrižništvo nad tistimi, ki so bili nižje v družbeni piramidi. Navsezadnje tudi zato, ker je bila ena sama in dominantna politična ideologija edini vrednostni sistem, ki naj bi oblikoval zavest ljudi, le-ti pa najpogosteje, vsaj večina, o čem drugem niso dovolj razmišljali, dokler je bila »svetla prihodnost« še pred nami in ko še ni bilo toliko kriz, kolikor jih je sedaj.

Politična socializacija, politizacija, indoktrinacija in podobni procesi, masovno spodbujeni in organizirani za prav določene namene, pa imajo v ideološki superstrukturi določeno vlogo tudi v vedenjskem smislu. Tako jih obravnava tudi to pisanje, čeprav o tem nimamo nobenega empiričnega gradiva. V njih je treba gledati tudi določeno komunikativno moč z vsemi lastnostmi kot so zastraševanje, nasilje, prisiljevanje, diskriminacija, diferenciacija, doseganje poslušnosti, dominacija in manipulacija. Pripisovati jim gre tudi nadzorstveno vsebino, predvsem v neformalnem smislu. To pa je namen tudi tega razmišljanja.

1. Dominantna ideologija in politična socializacija

V tem stoletju je med dominantnimi ideologijami gotovo najbolj vplivna in najmočnejša,

² Marvick, s. 119.

vsaj kazalo je tako nekaj desetletij, gotovo marksistična ideologija oziroma ideologija delavskega razreda, kolikor jo uporabimo za predočevanje njene moči, zlasti v vzhodni Evropi. Prikazovala se je kot ideologija, ki zastopa delavske interese pred interesi drugih družbenih skupin, ki jih je zatiral z vso svojo reprezivnostjo, kolikor nanjo gledamo z vedenjskih izhodišč in političnih meril. Čeprav se delavski razred v poznem kapitalizmu ni oprijemal ene same ideologije, pa se je njegova možnost v socialističnih družbah bistveno spremenila. Pri ideologijah ni imel več izbire, ker so mu ponujali eno samo, kakršna je že bila in kakršno so oblikovali za vsakdanjo rabo, ko so komunistične partije socialističnih držav prevzele oblast. **S to oblastjo pa je šlo hkrati tudi za ustrezno ideologijo** in za vse ostalo, kar je bilo pogosto v zvezi tudi z ustvarjanjem novega, to je »socialističnega človeka«, s »socialistično osebnostjo« in podobni izhodišči, od katerih se je tudi na vedenjskem področju pričakoval prav določen model obnašanja, motiviran nedvomno z ideologijo razreda, ki naj bi bil na oblasti.

Prevladujoča, oziroma dominantna ideologija, poleg upoštevanja dosti starih prinaša s seboj ali pa ustvarja prenekatero nove vrednote, pomembne za izgrajevanje družbe, ki jo želi imeti. V ta namen si ideologija v celoti prilasti državo in druge mehanizme, ki jih čestokrat imenujemo tudi »ideološki aparati«, predvsem zato, ker ji pomagajo (deloma ali v celoti) kot njena sredstva za privajanje ljudi k zelenemu, tako političnemu kot vedenjskemu konformizmu. Kolikor svojih vrednot, ki jih ta ideologija daje tudi v svoj program (primerjaj Program ZKJ), neposredno ne varuje s pravom, pa jih uveljavlja zlasti skozi politično socializacijo, indoktrinacijo, politizacijo itd.

Za socializacijo bi na splošno rekli, da je »proces, v katerem se posameznik uči prilagajati skupini s pričakovanim vedenjem, ki ga ta skupina želi vzdrževati«. ³ V njej gre potemtakem za družbeno učenje, za internalizacijo kulture (nenazadnje tudi politične), vrednot, norm itd., pogosto tudi z upoštevanjem mehanizmov, ki jih za to socializacijo določena skupina (družba, država) ima na razpolago. Socializacija se torej dosega s formalnimi in neformalnimi sredstvi in z najrazličnejšimi pomagali od propagande do prisile. Nobena, zlasti socialistična družba, ni skoparila z obema skrajnostmi.

³ A Dictionary of Social Sciences, s. 672.

Ker je o splošni socializaciji dosti pisanega, velja za to priložnost morebiti omeniti le to, da jo poznamo kot primarno in sekundarno, pa zavestno in nezavestno, konzervativno in represivno itd., medtem ko na politično socializacijo gledajo kot na implicitno in eksplicitno, vertikalno in horizontalno, manifestno in latentno, širšo in ožjo, formalno in neformalno, objektivno in subjektivno, posredno in neposredno, načrtno in verjetno še kakšno.

S politično socializacijo je nedvomno najbolj »nasilna« dominantna ideologija (nasilja v politiki sploh ni tako malo), saj za svoje namene uporablja najrazličnejše simbole, motivacije, čustvene spodbude itd., zato da bi tudi pri psiholoških vidikih, zlasti političnega vedenja, bolje uravnavala in usmerjala ljudi, jih spodbujala ter predvsem oblikovala po »svoji meri«. Pri tem mora vedno upoštevati družbeno strukturo, v kateri deluje. Tako je »celoten politični sistem v tem smislu izjemno pomemben politični socializator«, ⁴ zaradi česar se politična socializacija opredeljuje tudi kot »celota procesov, s pomočjo katerih družba (oziroma po našem dominantna ideologija, opomba J. P.) skozi delovanje različnih agensov politične socializacije, prenaša fundamentalna znanja, občutke, vrednote, norme in oblike obnašanja na svoje pripadnike«. ⁵ S politično socializacijo se potemtakem želi doseči, »da bi ideološki posameznik postal družbena osebnost«, ⁶ predvsem pa politiziran ali političen človek, uporaben v prav določen namen določene ideologije, ki ga želi absorbirati, oziroma katere pripadnik želi biti. Proces sprejemanja sta gotovo obojestranska, kolikor sta idealna, sicer pa verjetno porajata notranjo konfliktnost, ki ima lahko tudi vedenjske posledice.

Ena izmed lastnosti politične socializacije je **dominacija kot pomembna sestavina družbene dejavnosti, ki izhaja iz moči**, to pa je »možnost vsiljevati svojo voljo in s tem vplivati na vedenje druge osebe«. ⁷ Politična socializacija pa vedno želi vladati v imenu nekoga in sili posameznika, da bi zmožni počenjati tisto, kar ta ideologija skuša doseči, zaradi česar išče tudi legitimnost za svoja ravnanja.

⁴ Južnič, s. 148.

⁵ Vesna Godina-Vuk: Težave s socializacijo . . ., s. 130.

⁶ Vera Kržišnik-Vukič, s. 305.

⁷ Maks Weber v Lukes, ed., s. 29.

2. Masovna indoktrinacija — masovna zavest

Politična socializacija oziroma politična kultura prav določene smeri pa sta podlaga za razredno zavest, le ta pa se največkrat dosega z indoktrinacijo, čeprav ne izključno.

Indoktrinacija je na splošno neko prizadevanje, da posameznik ali širša skupnost prevzame obrazec mišljenja in ideološke standarde neke formalne, v tem primeru politične organizacije. Indoktrinacija je pomembno sredstvo oblasti in boja za oblast in zelo uspešna oblika zaslužnjevanja in vodenja človeka od samostojnega subjekta k enoti, s katero se manipulira v želeni smeri. Vsebuje najrazličnejše tehnike prepričevalnega pritiska in demobilizacijo kritičnega razsojanja s pomočjo učenja, sugestije, propagande s sredstvi javnih občil, skupinskimi vplivi, načrtovanimi selekcioniranimi informacijami itd. Vzdrževanje določenih doktrin se dosega tudi z umetnostjo, znanostjo, filozofijo, religijo in nenazadnje tudi s politiko. V ta namen postajajo ti mehanizmi posebne organizacije in institucije z lastnimi programi, ki skušajo doseči njihovo uresničevanje. Indoktrinacija se na splošno dojema kot ožji pojem propagande.⁸ Indoktrinacija čestokrat izhaja iz političnega učenja in se kaže kot »sistem načrtovanega posredovanja nekih političnih stališč, vrednot, ideologij«,⁹ verjetno vedno za prav določen namen ali vtis, ki se ga želi doseči.

In kaj se z indoktrinacijami želi doseči? Zbrati čimveč pripadnikov, vplivati nanje, vlivati občutke pripadnosti, varnosti in solidarnosti, povezati zoper nasprotnike, oblikovati razredno lojalnost ali prav določeno zavest, pomagati dojemati posamezno doktrino in privrženost tudi za njeno sprejemanje, razširjanje, vzdrževati morebitne občutke subordinacije, ustvarjati poslušnost in konformizem, ideološko oblikovati mišljenje in pogled na svet in nenazadnje marsikdaj tudi vzdrževati politično stabilnost.

Z indoktrinacijami se ne srečujemo le v politiki, marveč tudi na drugih področjih življenja in le-ta ni samo sestavina političnih programov in vojaških doktrin ampak pogosto tudi dejavnost šolstva, vzgoje in izobraževanja, gotovo pa je najbolj proučevana v ideologijah ter njenih taktikah in postopkih. Bližnja preteklost, zlasti

socialističnih družb, daje dovolj gradiva za razmišljanje o posledicah masovne politične indoktrinacije in njenih (stranskih, predvsem negativnih) produktih.

»Vladajoči« razred z dominantno in monolično ideologijo pod vodstvom ustreznih elit z veliko močjo, na ta način ustvarja ortodoksno zavest, ki se posplošuje in ponuja vsem družbenim slojem in skupinam. Zavest, ki vsebuje specifične vrednote vladajoče skupine je tisto, o čemer je govoril že Marx, ko je ocenjeval kaj je kaj glede na družbene silnice, potem ko je nek razred na oblasti. Iz razmerja sil izhaja ne le kdo je spodaj in kdo zgoraj marveč tudi to, kaj kdo drugemu lahko vsiljuje in kdo postavlja merila, nenazadnje tudi za to kaj je deviantno in kaj ni.

S tem pa smo lahko že pri pričakovani masovni zavesti v socializmu, ki naj obvladuje »mišljenje« večine prebivalstva v družbi s prav določeno dominantno ideologijo. Razredna zavest izhaja iz določenega razrednega interesa (npr. proletariata), ki naj bi imel progresivno zgodovinsko vlogo, in ga (če je na oblasti) varuje z ustrežno pravno ureditvijo in s političnimi, gospodarskimi, kulturnimi, vzgojnimi in drugimi sredstvi. Ta zavest se hkrati, razločuje od drugih zavesti, s katerimi se spopada, ne le z argumenti ideologije, marveč tudi z drugimi sredstvi ter vrednotami, pri tem pa navadno uporablja ekstremne označbe kot npr. pravilno — nepravilno, sprejemljivo — nesprejemljivo, zaželeno — nezaželeno in če je neko vedenje sankcionirano tudi kot: zakonito — nezakonito. Pri nas je še posebej v rabi pojem: ustavno — protiustavno. Skratka, razredna zavest (danes dobiva izraz čedalje bolj odklonilen prizvok, ki želi stigmatizirati določen način življenja, včasih pa je imel pomemben revolucionaren pomen ima v določenih družbenih razmerah poseben pomen za občutke, iluzije, predstave, gledanja na svet, način življenja in tudi ravnanja z drugimi. Tudi na področju življenja in njegovega nadzorovanja in obravnavanja je bila razredna zavest socialnopsihološko vedno sinonim za različne oblike razrednega boja, revolucionarnost in model posnemanja.

Toda družbe se spreminjajo, (delavsko) razrednost je načela močna erozija, zaradi katere ni več gibalo (revolucionarnih) sprememb in oblikovanja družbenih odnosov ob koncu 20. stoletja. Od tod tudi odpori zoper njeno (nekdanjo) dominacijo.

⁸ Več o tem glej npr.: Riječnik sociologije i socijalne psihologije, s. 236; Sociološki leksikon, s. 244 itd.

⁹ Južnič, s. 101.

3. Nekatera izhodišča politične socializacije in indoktrinacije

Kaj je socializacija, verjetno za naš namen ni treba obširno pojasnjevati. Razlogi so gotovo odvisni od izhodišč posameznih družbenih značnosti, ki se jih lotevajo. To so zlasti sociologija, socialna psihologija, psihologija osebnosti, antropologija in še nekatere druge. Ključno jim je naslednje:

— da gre za oblikovanje človekove osebnosti v medsebojnih stikih z drugimi,

— za spreminjanje biološkega posameznika v družbeno osebnost,

— za učenje posameznika od skupin, v katerih deluje in ki vplivajo nanj s svojimi vedenjskimi normami,

— da se socializacija dosega z izmenično rabo različnih oblik nagrajevanja in kaznovanja,

— da se posameznik razvija funkcionalno, to je da deluje tako, da povzroča čim manj konfliktnosti s socialnim okoljem, kajti sicer je razglašen za deviantnega.

Lahko bi naštevati še druge specifične poglede na socializacijo, ki se kot posebnost izraža v posameznih strokah, toda za to priložnost, ko obravnavamo politično socializacijo, ne bi imelo posebnega smisla. Nedvomno je za politično socializacijo pomembno, ali posameznik živi v družbi z večstrankarskim sistemom oziroma v pluralni družbi z več različnimi ideologijami, ali pa je vključen v družbo, kjer gre za prevladujočo ideologijo, ki ob sebi ne dopušča drugih, marveč jih zatira tudi z represijo, kot se je to dogajalo zlasti v zgodovini socializma.

V pluralni družbi je doseganje konformizma naravnano predvsem na ključna vedenjska področja, ki predvsem zadevajo premoženje, življenje in zdravje ter spolnost ljudi, torej tisto vedenje, ki ga je človeštvo sprejelo skozi daljše obdobje spoznavanja nekega potrebnega sožitja, ki omogoča določeno varnost tudi z upoštevanjem človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Le-te se nedvomno razvijajo in povečujejo skladno z novimi spoznanji o posameznikovem ogrožanju. V pluralni družbi poteka torej politična socializacija odvisno od konteksta ideologij, ko nobena med njimi nima toliko moči, da bi z represijo vsiljevala drugim strankarskim pripadnikom izključno samo svoje vrednote, marveč jih lahko priporoča predvsem svojim članom, ki jih sprejemajo ali pa ne, in v skrajnem slučaju gredo lahko drugam ali pa

sploh nikamor. Skratka, v pluralnih družbah naj bi šlo za določeno soglasje o tem, kakšno vedenje želi ta družba imeti in na kakšne načine ga zagotavljati, po vsej verjetnosti kolikor-toliko sporazumno in sprejemljivo.

V socializmu pa se je pokazalo da je to dokaj drugače. Čestokrat se je dokaj kruto želelo dokazovati ali je posameznik sploh zanj ali je zoper njega. Največkrat se je prikazovalo, da gre za pravičen družbeni red in za diktaturo proletariata, ki ima končni namen odpraviti sebe in deatizirati državo. Politična socializacija pa je bila ključno sredstvo za doseganje, če smemo reči, »političnega konformizma«. Z njim se je prizadevalo, da bi se čim več ljudi (če že ne večina) ravnalo po izhodiščih modela socializma, ki je razširjal svoje vrednote, standarde in (pisana ali nepisana) pravila, ki je pričakoval, da bo večina ljudi uravnavala svoje vedenje skladno z njegovimi intencami in v smislu politične ideologije oziroma partije, ki je ločevala ljudi, skladno svojim pogledom, na tiste, ki so jo sprejemali in na tiste, ki so jo odklanjali. Kot državna partija jih je zaradi mišljenja tudi zatirala, onemogočala, stigmatizirala in navadno tudi ni dopuščala drugačnega mišljenja in drugačnih ideologij, ki jih je preganjala ne le z ideološkimi in političnimi sredstvi, ampak predvsem s kazenskimi. Pritisk zoper drugače misleče je bil najbolj pogosto rabljeno sredstvo politične resocializacije zlasti, ker so bila razna milejša sredstva v rokah elit, vodstev, političnih organizacij in oblasti. Prav tako pa se je diskriminacijo dosegalo s pravnimi normami, čemur se ni odrekal noben socializem ali enostrankarski sistem. Verjeti v eno ideologijo je bila dolžnost, ki so jo indoktrinirali ljudem od vrteca v otroški dobi do poznih let življenja, hkrati ko je katerikoli socializem vedno rad ugrajeval svojega »sovražnika« že kar v sistem in ga kot »stereotip« ponujal v opozorilo nasprotnikom, pa tudi omahujočim somišljenikom.

Politična socializacija (v socializmu so se vedno, trudili za ustrezajoče politično mišljenje in pripadništvo), nikjer ni brez vpliva (vsaj formalno) na vedenje. Ni ideologije, ki se ne bi potegovala za prav določeno vedenje in za konformiranje ljudi s prav določenimi nekonvencionalnimi vrednotami, poleg tistih, ki jih je treba upoštevati za normalno življenje v katerikoli družbi že od nekdanj, kot so na primer delovnost, poštenje, poslušnost itd., ki pogosto spominjajo tudi na vrednote religij.

4. Politična socializacija — kot manipulacija

Med socializatorje na splošno sodijo predvsem družina, skupina vrstnikov, šola, javna občila, delovno okolje, pa tudi cerkev in drugi. Med političnimi socializatorji pa so gotovo ustrezne politične organizacije in šola, pa razni drugi bodisi individualni bodisi kolektivni, bodisi primarni bodisi sekundarni, implicitni ali eksplicitni. K dopolnilnim socializatorjem štejemo npr. sredstva javnega obveščanja, medtem ko naj bi bila družina najkonzervativnejši politični socializator, delovno okolje pa terciarni.

Toda vplivi politične socializacije so nedvomno spet odvisni od tega ali gre za pluralno družbo ali za družbene sisteme z eno samo prevladujočo ideologijo in morebiti še z avtoritarnim totalitarizmom, ki ne dopušča drugačnosti od tiste, ki jo omogoča s svojo dominantno ideologijo. Zato je v tem oziru **politična socializacija lahko tudi manipulacija**. Manipulacija pa pomeni za tole razmišljanje upravljanje ali razpolaganje z ljudmi kot s stvarmi ali sredstvi in to na način, da se le-ti vedejo, ravnaajo ali verujejo v skladu in z željami manipulatorja, pri čemer manipulirani sploh ni ozaveščen okoliščin, v katerih se obravnava po tujih interesih.¹⁰

Z ljudmi se manipulira že od nekdaj, zlasti pa je to pogosto pri sodobnih družbah z njihovimi sredstvi javnih občil, propagando, delovanjem političnih organizacij in drugimi možnostmi vplivanja in pridobivanja ljudi za namene, ki imajo masovni pomen. Potrošniška družba je gotovo vezana na manipulacije. Politična propaganda prav tako. Pogosto se manipulira z javnim mnenjem in pridobiva somišljenike za kaj ali zoper koga tudi s prijemi, ki so prišli v rabo npr. jugoslovanske politične scene zadnjega časa. To pomeni, da manipulacija z ljudmi, vestmi, sredstvi itd. lahko vodi tudi do konfliktnosti na eni plati in ne le do konformizma na drugi, toda v obeh posledicah gre za rezultate manipulacije, kajti ljudje nikoli ne poznamo vseh okoliščin, dejstev in podatkov, da bi lahko o vsem sami razsojali in se uravnavali po lastnih nagibih. Zlasti v političnosti je veliko področij, ko moramo verjeti tistemu, kar nam posredujejo drugi v svojih prizadevanjih za urejanje vprašanj družbenega pomena. Zato v **družbenih razmerjih ni malo manipulacije in to za prizadevanja po monolitnosti, za povezo-**

vanje ljudi s politično ureditvijo, za uniformiran in nekonflikten način življenja, z kakšne politične interese itd., in navsezadnje tudi za sprejemanje kake osebe (zlasti v času priprav na volitve), ki sčasoma začne prevzemati karizmatične vloge. In prav zato je politična socializacija — hkrati tudi možna manipulacija, ki jo kot tako najpogosteje dojemajo znatno kasneje, ko se spremene razmere in ko se menjajo osebe — nosilci manipulacije (ali njihove elite), ki jim kdaj pa kdaj (zlasti pri nas), dajejo tudi nazive, ki predstavljajo družbeno stigmatizacijo in etiketiranje.

S politično manipulacijo in radikalno politizacijo se torej **sistem polašča človeka, da ne ravna po svoji volji, marveč po volji drugih**. To se sicer vsakemu posamezniku dogaja kadarkoli, ko si ljudje iz njegovega okolja žele pridobiti prednosti pred njim (ali pri njem) čisto individualizirano in personalizirano. Toda pri političnih manipulacijah gre za prilaščanje ljudi, za **usmerjanje njihovega mišljenja v prav določene smeri in za prav določene cilje**. V totalitarni družbi z monolitistično ideologijo, ki ne dopušča drugačnosti ali jo omejuje, ljudje iščejo izhod v apolitičnosti, resignaciji, nezainteresiranosti, antivrednotah, pasivizaciji in ne dejavnosti in še v čem, kar je znano že po Mertonu, tja do uporov, ki smo jim priča danes zlasti v Vzhodni Evropi.

Politična manipulacija pomeni tudi dušebrižništvo, čistunstvo, vnašanje ideološkosti kamorkoli in vsepovsod, prilaščanje interesov, birokratizacijo in politizacijo življenja, ideološko indoktrinacijo, preganjanja in likvidacije, boj za oblast¹¹ in nenazadnje totalitarizacijo nadzоровanja z vsemi nasledki »ideološke« konfrontacije in diferenciacije (Kosovo).

Ideološka dominacija želi dosežati pokorščino in spoštovanje tudi z ustvarjanjem strahu, negotovosti in stisk. **Zato imajo (politična) socializacija, še posebej pa ideološka dominacija in indoktrinacija represivno vlogo in po Pečujliću kakršnakoli »socializacija ni le podružbljanje osebnosti, marveč tudi pretanjen mehanizem socialne dominacije, obvladovanje zavesti«.**¹² Prav zato gre **to problematiko vedno gledati z njene paternalistične, represivne in arbitrarne plati in ne le z one, s katere nam jo neposredno prikazujejo morebitni manipulatorji**.

¹¹ Glej tudi Ule M., s. 103, 104 in 115.

¹² Pečujlić v navedbi Vesna Godina-Vuk, Težave s socializacijo . . ., s. 128.

5. Politizacija zasebnega in skupinskega življenja

Ideološko prepričevanje (kakršnekoli vrste) vedno izhaja iz prizadevanj določenih politizatorjev, političnih socializatorjev, propagandistov, raznih entuziastov in pripadnikov posameznih ideološkopolitičnih smeri. Namen je pridobivati ljudi za ideologijo, ki jo oznanjajo, priporočajo, svetujejo in se zanjo potegujejo. Tu verjetno ni razločkov v ideologijah. Vse se trudijo, da bi imele čim več somišljenikov, ker je množičnost določen pokazatelj njihove uspešnosti, sprejemljivosti in koristnosti, hkrati ko je to verjetno tudi merilo njihove potrebnosti, ugleda, moči in oblasti. **Vse ideologije, ki jih sprejemajo posamezne politike z njihovimi usmeritvami, se na koncu vedno potegujejo za oblast.** Oblast pa se pridobiva in ohranja s pritiski, silo in sploh s sredstvi, ki pogosto niso v skladu z osebnimi lastnostmi tistih, ki to počenajo in morebiti tudi ne tistih, ki naj bi to ideologijo sprejemali. Ker pa so politični cilji ideologij, strank itd., vodilo in motivacija za njihove dejavnosti, se čestokrat prekoračuje raven dialoga in normalnost v komunikacijah med ljudmi.

S tem v zvezi je politično vedenje vedno določeno s prenekaterimi silnicami, kot so na primer različne socialne, gospodarske, družbene, kulturne in druge potrebe ljudi in njihovo medsebojno delovanje nanje.¹³ S tem se zlasti ukvarjajo ne le politologija, psihologija osebnosti in nenazadnje tudi kriminologija, saj lahko domnevamo, da politična socializacija, odvisno od njenega konteksta v posameznih človeških življenjskih situacijah, prav tako vpliva na vedenje posameznika in njegove odločitve. S tega zornega kota ljudje postajajo tudi ugrabitelji, morilci in ubijalci, goljufi itd., kot so po drugi strani zopet zaradi politizacije ter indoktrinacije, pripravljeni se pustiti ubiti, mučiti in prenašati najrazličnejše telesne in duševne bolečine zaradi motivov, za katere mislijo, da vsebujejo višje cilje za doseganje katerih je potrebno tvegati tudi življenja, da ne naštevamo najrazličnejših oblik trpljenja, stisk in drugih bolečin.

To seveda potrjuje, da politizacija, politična socializacija ter indoktrinacija niso brez pomena ne za vedenje in ne za življenje posamezni-

kov in njihovih skupin, v katere se združujejo tudi zato, da bi lažje prenašali osamljenost, da bi skupaj z drugimi osmišljali svojo ideološko pripadnost in skupinsko (kolikor ne masovno) dosegali predvidene cilje, ki jih politične ideologije ponujajo tudi s svojimi programi (glej npr. »Program ZKJ«, »Za evropsko kakovost življenja« itd.) in podobnimi celovitejšimi pogledi, ne le po tem kaj so, marveč zlasti kaj koristnega naj bi dosegli za ljudi oziroma za družbo, kolikor se seveda potegujejo za globalno družbeno vlogo (ali celo avantgardno v socialističnih družbah).

Dominantna ideologija v socializmu uporablja v ta namen tudi ideološke aparate države in razne druge možnosti, medtem ko je politizacija v parlamentarnih družbah gotovo dosti bolj zamotana, težavna in problematična, kajti navsezadnje je dosti bolj podrejena javnemu mnenju, medstrankarskemu boju, diskrecionarnemu izboru in navsezadnje vedno odvisna od moči in ugleda posamezne usmeritve.

Politična socializacija in politična ideologija¹⁴ potemtakem omogočata ljudem tudi določeno **identifikacijo in sprejemanje** prav določenih **vzorcev**, sicer v glavnem **političnega vedenja** in reagiranja, v prenekaterih pogledih pa dajeta tudi temeljne usmeritve za ravnanje na drugih področjih, ki niso nepomembni, npr. za sožitje med ljudmi, za komunikacije itd. Posamezne ideologije tudi različno poudarjajo npr. konvencionalne vrednote, medtem ko se druge obračajo predvsem k novim, še nesprejetim in čestokrat tudi revolucionarnim. Prav v tem pa gre marsikdaj videti konfliktnost, ki nastaja zaradi ideološkosti in marsikdaj mnogi spopadi ne potekajo brez boja in nenazadnje tudi ne brez fizičnega uničevanja. Tu pa so **vedenjske znanosti** navadno najbolj šibke. Največkrat sploh ne iščejo **etilogije odklonskosti v politični socializaciji**, hkrati ko jim je tudi **indoktrinacija v motiviranosti za deviantnost** najpogosteje nenačeto področje. To so že pred desetletji ugotovili posamezni kriminologi, toda vedenjske znanosti se kljub temu še nerade lotevajo problemov, ki so prežeti s političnostjo. Zato gre ideologije vedno gledati skozi njihove socializacijske vloge, še posebej ker politizacija zasebnega in skupinskega življenja ljudi z (vladajočimi) idejami ni brez vplivov na vedenje.

¹³ Glej npr. Vasović, s. 70.

¹⁴ Glej Bibič, s. 15—16.

6. Ideološka kontrolizacija

S tem pa smo prišli do vprašanja, ki tematiko zadeva z druge plati. Ideologija, politična socializacija, politizacija, ideologizacija in indoktrinacija tako ali drugače poleg pisanih norm vplivajo na vedenje, (nobena ureditev ne želi in seveda tudi ne zmore vsega določati in urejati z normami), ter navdihujejo in dajejo vsebino vedenjskemu stilu (vsaj v določenem obsegu). Na drugi strani pa imajo **določeno kontrolno vlogo**. Kajti ideološkost s svojimi nasledki lahko sicer v različnih stopnjah in odvisno od svojih vplivov in občutljivosti posameznikov deluje nanje povezovalno in vključevalno, omogoča skupinsko poistenje in možnost vzorovanja, tja do hiperidentifikacije (ki ustvarja tudi strah, slabo vest, dileme itd.) ponuja zglede (osebne in skupinske), omogoča interiorizacijo idej (pri čemer si pomaga tudi s političnimi simboli), ponuja obrazce vedenja itd. Obenem pa vemo tudi iz naše bližnje preteklosti kako so prenekateri pripovedniki in pisci svojih usod preživljali travmatične dogodke zaradi ideoloških pritiskov, ostrakizma, konzervativnosti ideologije, njene razredne distance in diferenciacije, da pri tem sploh ne gre še posebej omenjati posledic prizadevanj za množičnost identitete s prav določeno spolitizirano ideološkostjo.

Kaj to pomeni? To predvsem pomeni, da imajo ideologije, z vsem kar jih spremlja (politizacija, indoktrinacija, politična socializacija itd.), **izredno neformalno kontrolno vlogo**. Kolikor po eni strani konformirajo ljudi z obstoječim stanjem (marsikdaj tudi s prisilo in ideološko mobilizacijo) in s tem prodirajo v posameznikov intimni svet, hkrati po drugi strani ločujejo ljudi na somišljenike, simpatizerje in vse druge, ki so na nasprotni strani. In če upoštevamo izhodišče »kdor ni z nami, je proti nam«, potem ideologije selekcionirajo ljudi in jih tipizirajo. Morda je to pomembno za nas, če naj bi postali pluralna družba z večstrankarskim sistemom, ki gotovo opozarja na konfliktnost po eni strani in na potrebo po strpnosti, na drugi.

Identifikacija in imitiranje sta med ključnimi sredstvi za razločevanje in vzdrževanje političnoideološkega stila, ki hkrati zopet služi za opazovanje ter nadzorovanje ne le političnega marveč tudi drugega vedenja ljudi. Toda v »političnosti« gre vedno iskati etiologijo vedenjske odklonskosti, kontrolne slepote ter odpustljivosti. Ob ideološki diferenciaciji (pa tudi razrednosti) smo se v preteklosti prevečkrat srečevali z od-

pustljivostjo pri somišljenikih in s strogostjo pri nasprotnikih, kadar jih je bilo treba obravnavati zaradi odklonskosti (čeprav v družbi urejeni s pravom, ki velja za vse enako). Včasih pa je šlo za prav nasprotne pojave.

Ideološko politično kontrolo velja najprej iskati v posamezniku, ki se oprijemlje določene ideologije, kolikor mu sama, čisto intimno predstavlja vzorec in možnost za utrjevanje lastnih pravil, (samo)zavesti, inovativnosti, inventivnosti, samotransformacije, iskanja pomenskosti v posameznih življenjskih vprašanjih¹⁵ itd. Ker naj bi **politizacija razmerij med ljudmi pomenila tudi razosebljanje**, je vprašanje toliko bolj zapleteno in proučevanja vredno, ob pomisleku, ali je potemtakem posameznikovo razosebljanje v etiološkem smislu spodbujevalno ali zaviralno, podobno kot to v kontrolnem pomenu poraja pomislek ali razosebljanje pospešuje kontrolizacijo ljudi med seboj, ali pa utrjuje njihovo solidarnost? O tem ne vemo dosti. Toda z človekovo samorealizacijo je zelo pomembno, obenem, ko ni brez kontrolnih razsežnosti.

Ideološkost v kontrolnih razmerjih do drugih pa je drugo področje. Kajti kdor nadzoruje, ima navadno moč, da to dela. »Moč, ki ni pod nadzorstvom, pa je vedno naravni nasprotnik svobode.«¹⁶ V neformalnokontrolnem smislu nad »močnimi« (v družini, v soseski, v društvu itd.) nikoli ni dosti nadzorstva, od tod seveda spet vprašanje obvladljivosti interakcij in kakšen je odnos med ljudmi v skupini (ali skupnosti). Od tod spet odtujenost, tja do sovražnosti po eni, ali sodelovanje med ljudmi po drugi strani, kajti ideologije vzdržujejo in zbližujejo ali razločujejo in ustvarjajo konfliktnost, toda vedno vsebujejo **tako vedenjske kot kontrolne sestavine**, ki so pogostokrat, od ljudi odvisno, uporabljene za različne namene bodisi v korist bodisi v škodo. Toda kdo odloča o tem kaj je korist in za koga? Kajti korist za nekoga je vedno škoda za drugega. To so ugotovili že stari Rimljani.

7. Pluralizem življenjskega sveta

Zaradi različnih razmer v katerih živimo, pestrih interesov, tja do različnih narav človeških osebnosti, je vcepljanje političnih usmeritev Siszifovo delo, ki pogosto ne rojeva zelenih učinkov. Prizadevanje na eni strani nevtralizirajo prizadevanja z druge strani, zlasti v pluralni

¹⁵ Kateb, s. 142.

¹⁶ Laski v navedbi Stanovčić, s. 130.

družbi, kakršne postajajo čedalje bolj tudi socialistične družbe. Le-te se z velikimi težavami, mukami in zaprekami začenjajo spreminjati iz družb s prevladujočo monolitistično ideologijo v drugačne, sicer zelo previdno, tipajoče, pa vendarle. Tako se tudi država s svojimi kontrolnimi mehanizmi ponekod počasi **samodepolitizira** in je hkrati **vedno manj politični socializator**, ki izpira možgane po eni strani in služi za politizacijo možgan po drugi. Kajti deformacije socializma so privedle do previdnosti, nezaupanja in razočaranja nad njim, tako da je v **politični socializaciji računati s čisto novimi procesi** in tudi novimi vedenjskimi oblikami. Morda naj bi imeli tudi »več svobode ali svobodo v službi višjih ciljev«. Od tod spet vprašanje, kako bomo dosegli te cilje, kdo jih bo spet ponujal in v čigavem imenu.

Zato razmišljanja o vedenju in njegovem nadzorovanju, pa čeprav z docela nesformaliziranih izhodišč neformalne kontrolizacije, nikoli **niso brez sestavin političnosti**. Saj smo vsi, tako ali drugače, bolj ali manj, če ne vedno pa vsaj občasno »homo politicus« in nas četudi poredko pa vendarle kdaj pa kdaj zvrtničijo kaki dogodki in pojavi, zaradi katerih najdemo v sebi razloge za vključevanje ali za kakšno politizacijo. In če je marsikdo v družbi s prevladujočimi ideologijami ali stal ob strani, ali se za kaj zavzemali, ali se čemu upiral, bo v politično pluralnem svetu morebiti našel več možnosti za svojo samorealizacijo. Toda ali bo imel s tem več svobode, ali bo bolj srečen, ali bo prej sprejemal družbeno ureditev (kakršna je ali bo), ki je takšna kakršna je, najpogosteje sploh brez njegovega soglasja?

S tem mislim, da smo tudi glede vedenjskosti **prišli do novih dilem**, ki jih doslej nismo vajeni. Čeprav političnost ni ključnega pomena za vedenje posameznika, vsaj ne v njegovem konvencionalnem smislu, pa vendarle stojimo pred novimi vprašanji o vlogah socializatorjev kot so družina, šola, cerkev, javna občila itd., pa drugih mehanizmov, prek dela in poklica do različnih možnosti oblikovanja vedenja na povsem nesformaliziran način, brez predpisanih pravil, predvsem laično in pogostokrat tudi čustveno, toda zato neredko **nič manj vsiljivo, nasilno in represivno**. In koliko gre pri tem spet za svobodo se bomo spraševali, zakaj se politično svobodo dojemamo kot vrednoto¹⁷ in koliko je sploh

želimo, da ne bomo ogrožali drug drugega. Kajti pluralizem pomeni več svobode in več svobode pomeni drugačen političen sistem od tistega, ki jo zavira ali od tistega, ki je bil doslej. To pomeni več demokracije, za katero je Walter Lippmann dejal, da »ni najboljše sredstvo javnega upravljanja, a je najboljše od vseh, kar jih je na razpolago«.¹⁸

Zaradi različnosti ideologij je pričakovati več moralnih vizij, zaradi več moralnih vizij hkrati pluralizem življenjskega sveta in nove oblike vedenja ter drugačne prijeme nadzorovanja in socializacije. Toda socializacije k različnim vrednotam, morebiti dosti številnejšim od tistih doslej. Ali so za to **potrebne nove politizacije, nove indoktrinacije, nove politične socializacije**? Ali ni s tem omogočena bojazen pred novimi in drugačnimi kulturnimi konflikti, s katerimi smo se srečevali doslej, ko so bili omejevani na prav določena področja, odslej pa je pričakovati njihov razmah tudi drugod, ob kolikortoliko pomenotnem sankcioniranju vedenja, kljub narodnostno, socialno, geografsko, gospodarsko različnemu svetu. In če so ideologije »izraz družbene konfliktnosti v družbeni zavesti, ki izražajo grupiranje in nasprotje ljudi v družbi«,¹⁹ potem je spet **pričakovati več odklonskosti kot konformizma**. Toda kaj bo sedaj konformnost in za koga? Kako naj se ljudje vključujejo v družbo glede na svoje osebne lastnosti? Kakšne »lastnosti morajo imeti člani družbe, če želi družba preživeti«?²⁰ In prav zdaj nam gre za preživetje! Zato nastajajo **nove etične dileme**, ki se skrivajo za ideologijami, politizacijami ter indoktrinacijami. Vemo le, da na stari način ni mogoče več živeti.

8. Disfunkcionalno vedenje

Politična alienacija je pri nas ustvarila razmere za masovno nezaupanje ljudi in povzročila pri njih občutke nemočnosti, nepomembnosti in zapuščenosti od oblasti in političnih elit. Ali pa je vsaj spodbudila močne dvome. Nastale so **krizne situacije na najrazličnejših področjih**, pojavljajo se protesti, shodi, štrajki, upiranja, mladostniške subkulture ter subkulture in protikulture različnih vrst, nastaja skupinsko disidenstvo, govorimo o spopadu med generacija-

¹⁸ V navedbi Horowitz/Katz v Znanost v družbeno vrednotnem svetu, s. 470.

¹⁹ Ratković v Politička sociologija, s. 73.

²⁰ Inkeles v navedbi Vesna Godina-Vuk: Sociološki aspekti socializacijskih procesov, s. 671.

¹⁷ Stanovčić v H. Laski: Sloboda u modernoj državi, Uvodna studija, s. 115.

mi, v dosedanji politični socializaciji so nastale vrzeli ter diskontinuitete, hkrati ko se nenehno srečujemo s frustracijami masovnih razsežnosti in neprilagojenostjo nenormalnim razmeram, ki so že same po sebi kriminogene, tako da naravnost izzivajo in vabijo k disruptivnemu obnašanju in družbeni mobilnosti že škodljivih razsežnosti. Še posebej pa je očiten odpor zoper konformizem dosedanjih oblik, ki je pogosto sam s seboj v nasprotju in zato disfunkcionalen. Od tod spet nova stališča in novi vzorci vedenja, ki siliijo k političnim razmišljanjem tudi o docela konvencionalnem vedenju, kar je lahko zelo problematično. Toda glede na proučevanje vedenja, se moramo neprestano spraševati po vzrokih, da bi lahko odpravljali posledice, zlasti tam, kjer je država postala brez moči, to pa je na področju primarne socializacije, četudi z ideološkimi aparati (in morda še posebej z njimi).

J. S. Mill je že zdavnaj spoznal, da bo »država, ki svoje ljudi spreminja v duševne invalide, da bi bili poslušno orodje v njenih rokah... spoznala, da se z malimi ljudmi ne morejo doseči velike stvari, prav tako pa tudi izpopolnjenost mašinerije, ki ji je vse žrtvovala na koncu ne bo prinesla nikakršne koristi.«²¹ Njegovo prerokovanje je gotovo uporabno za stanje, ki ga preživljamo, ko smo nenazadnje z ustrezno politično kulturo skušali doseči udeležbo ljudi v samoupravljanju, pa se je globalnost samoupravljanja spremenila v pasivizacijo na vseh področjih, kar je spet ustvarilo globalno krizo.

To pomeni, da sta tudi neformalno nadzorstvo in nadzorovanje z vsemi propagiranimi atributi popolnoma zatajila, kljub različnim politizacijam, indoktrinacijam in političnim socializacijam. Kolikor to prenesemo na ideološko področje (vemo pa za kakšno ideologijo je ves čas po vojni šlo), potem bi najbrž morali spoznati, da je nastalo več konfliktov kot smo jih zmožni popravljati, ali bolje rečeno, zaradi ideološkosti prav določene vrste je nastalo več zmede kot jasnosti. In tega niso zmogle popraviti nobene reforme, inflacijski programi, začete politične spremembe in družbena prizadevanja.

Nasproti (politični) socializaciji se je venomer pojavljajo disfunkcionalno vedenje, v katerem so v globalnem smislu največ prispevali tisti, ki so od drugih zahtevali, da se morajo ravnati po njihovih intencijah. Od tod spet odtujenost in

resignacija, zavračanje idealov in prevrednotenje vrednot, kolikor ne upor zoper njih. Možni ideološki aparati države, na katerih sloni vsa neformalna kontrolizacija, pa se niso zmogli spoprijemati z disfunkcionalno politizacijo, zato spet pojavi anomičnosti, dezorganizacije in konfliktnosti. Marx se je pošteno zmotil, ko je gledal na kriminal kot na patologijo kapitalistične ureditve.²² Dejanskost kaže, da ima »socializem« svojo, morda ne dosti drugačno patologijo, ki načenja politični in družbeni red v njuni globalnosti do te mere, da postaja vprašljiva sama ureditev, ki ji (ne)formalni nadzorni mehanizmi ne morejo dosti ali nič pomagati, kajti tisto kar se katastrofalnega v družbi dogaja, je izven moči njihovega delovanja, pa čeprav bi bili še tako spolitizirani in usmerjeni. Ker pa je njihova moč predvsem neformalna, omejena, porazdeljena in individualizirana, se spoprijemljejo le z obrobniimi vprašanji in s kršitvami zanje nepomembnih vrednot, ki so jim globalne gotovo preveč oddaljene in ponekod ter za marsikoga tudi nesmiselne. V bistvu se ukvarjajo predvsem s primarno viktimizacijo, v kateri pa jih država in družba največkrat puščata na cedilu. V tem gre prav tako gledati različne tipe politične alienacije.

Razkroj (določene) politične zavesti je potemtakem ključni problem politične socializacije, ki je prihajala od dominantne ideologije z njeno politiko. Bistveno je pri tem prizadet sam sistem, gotovo manj pa ideološki aparati, ki so že po svoji naravi različno (ne)uporabni za indoktrinacijo.

Sklep

Politizacija in indoktrinacija sta v kontekstu tega pisanja upoštevani izključno kot dejavnik samo na neformalnokontrolnem področju. Kot pojav sta gotovo dosti bolj pomembni, če gre za mehanizme formalnega družbenega nadzorstva, zlasti v socialističnem sistemu. V njem je državna kontrolizacija v bistvu podaljšana roka ideologije in sicer predvsem v pomenu represivnosti, njene vsakdanje politike in brez vizije za prihodnost. V socializacijskih in drugih podobnih pomenih pa sta kot sestavina možne neformalne kontrole dosti bolj nemočni in podvrženi različnim drugim vplivom, ki ju nevtralizirajo. Ta nevtralizacija je očitna ne glede na to za kakšno družbeno ureditev gre in kakšne

²¹ J. S. Mill, On Liberty, v navedbi Stanovčić v H. Laski, s. 119.

²² Fairchild, s. 289.

ideologije in stranke se pojavljajo. In četudi gre za družbeno ureditev z monolitistično ideologijo, se jima ljudje lahko upirajo, ne le z morebitnim oprijemanjem drugih ideologij (čeprav neorganizirano in diskretno), ampak tudi s čisto preprostim odklanjanjem, nesprejemanjem ali zavračanjem in raznimi drugimi oblikami ne-strinjanja.

Politizacija in indoktrinacija, ki smo jima bili priče tudi pri nas, čeprav v različnih obdobjih, z različno močjo in prizadevanji, pa tudi na nekaterih področjih nista bili brez vplivov na politično vedenje, na politično kulturo, kulturo dialoga, strpnost med ljudmi z različnimi mišljenji itd. Toda tu je dan poudarek na vedenje na splošno, v njegovem medčlovekem odnosu, za kar ne bi mogli reči, da hkrati ni brez pomena za posameznikovo obnašanje, čeprav morda pri večini pomeni dosti manj kot kaj drugega, kar sprejemamo poleg sankcioniranih pravnih norm še z običaji, navadami, tradicijami in vsem tistim, kar sodi v »arzenal« splošne socializacije. Tu sta politična socializacija ter indoktrinacija obravnavani kot sestavini socializacijskih procesov, ki delujejo na nas, pa če to hočemo ali ne, želimo ali zavračamo in če je ali ni posamezniku pogodu.

V tem smislu mislimo tudi na oba procesa v naših domačih razmerah, zlasti v ožji domovini, o čemer sicer ni dosti pisanja, toda prenekateri memoarski zapisi nedvomno kažejo tudi ta obraz »samoupravnega socializma«. Toda **novejša pojmovanja socializma problematizirajo tudi ta vprašanja**, čeprav je popolnoma jasno, da **nobena nova politika ne more brez svoje politizacije, politične socializacije in indoktrinacije**. Lahko pa neusmiljeno zavrača in kritizira vse tisto, kar se je dogajalo pred njo ali drugod, ker si s tem pridobiva prednosti v novih razmerah in za bližnjo prihodnost, za katero ima svoja videnja. Zato se tem pojavom z njihovimi lastnostmi vred nikoli ne bo mogoče odreči, lahko jih le dojemamo z večjo pozornostjo in previdnostjo, morebiti tudi z Marxovim nasve-

tom, da je »svet treba opozoriti na njegovo lastno zavest, ga zbuditi iz sanj o samem sebi in mu razložiti smisel njegovih lastnih dejanj.«²³

Glede na to je tudi **vedenje** v razmerju do stvarine, ki jo obravnavamo, **vedno vprašanje humanizma**. To seveda najprej v sami političnosti in nato v odnosih med ljudmi, ki morda prav zaradi teh odnosov — ob njih in z njimi — postajajo devianti in ustvarjajo dogodke, ki so vredni razmišljanja, tako za kriminologijo kot za kontrolizacijo. Kolikor gledamo na te reči iz njunih izhodišč, potem bi lahko rekli, da imata politična socializacija in indoktrinacija lahko tako spodbujevalni kot kriminalno (oziroma deviantno) preprečevalni pomen in to odvisno od tega, kako posameznik gleda na enakost, svobodo, pluralizem, individualizem in še kaj, in kako vse to uporablja zase v svojem okolju in v razmerju z drugimi, v normalnih razmerah in v »pravni državi«. V izjemnih razmerah gotovo velja gledati na to drugače (npr. sedaj na Kosovem: politična stigmatizacija in diskriminacija, izključevanje iz političnih organizacij in z dela, represivna indoktrinacija, totalitarna socializacija itd.), kajti tu sta oba procesa, zlasti če sta masovna, gotovo kriminogena, kolikor na to gledamo s kriminoloških izhodišč. S tem pa seveda ni rečeno, da so vsi segmenti enako močno pod vplivi politične socializacije in indoktrinacije, kajti perfekcionizem je tudi tu odvisen od mnogih okoliščin in obe sta lahko enako jalovi ali enako uspešni.

In čeprav vezi med kriminologi, kontrolologi in politiki niso posebno tesne, bi veljalo skupaj razmišljati, kako onemogočati neprijetne vplive teh procesov na človekove pravice in temeljne svoboščine, na kakovost življenja, enakopravnost, zakonitost in še posebej pravičnost, za katero smo vedno bolj občutljivi; »zastopniki svobode pa so vedno manjšina v vsaki družbi.«²⁴

Rokopis končan 27. oktobra 1989.

²³ Marx v navedbi Kateb, s. 139.

²⁴ Laski, s. 363.

LITERATURA

1. Abercrombie, N.; Turner, B.: The Dominant Ideology Thesis. **British Journal of Sociology**, London 29 (1978) 2, s. 149—170.
2. Avramović, Z.: Kako institucionalizovati političku vlast. **Sociologija**, Beograd 26 (1984) 3—4, s. 343—358.
3. Bibič, A.: Beleške o problemu ideologije. **Teorija in praksa**, Ljubljana 14 (1977) 1—2, s. 10—17.
4. Bukić-Kržišnik, V.: O političkoj kulturi. **Prehled**, Sarajevo 74 (1984) 3, s. 299—319.
5. **A Dictionary of the Social Sciences**. Toronto, The Free Press 1964, s. 509, 514—517, 672—673.
6. Duncan, G.: **Marx and Mill**. Cambridge, University Press 1973, 386 s.
7. Đorđević, J.: Etika, politika i pravo. **Arhiv za pravne i društvene nauke**, Beograd 64 (1978) 2, s. 181—189.
8. Fairchild, E.: Politicization of the Criminal Offender. **Criminology**, London 15 (1977) 3, s. 287—318.
9. Godina-Vuk, V.: Sociološki aspekti socializacijskega procesa. **Sociologija**, Beograd 30 (1988) 4, s. 665—681.
10. Godina-Vuk, V.: Težave s socializacijo (v novejši jugoslovanski družboslovni literaturi). **Anthropos**, Ljubljana (1988) 1—3, s. 114—147.
11. Halmos, P.: **The Personal and the Political**. London, Hutchinson 1978, 200 s.
12. Horowitz, I. L.; Katz, J. K.: Spor in soglasje med družboslovci in politiki. V: **Znanost v družbenovrednotnem svetu**. Ljubljana, Delavska enotnost 1988, s. 451—477.
13. Jessop, B.: On Recent Marxist Theories of Law, the State, and Juridico-Political Ideology. **International Journal of the Sociology of Law**, London 8 (1980) 4, s. 339—368.
14. Južnič, S.: **Politična kultura**. Maribor, Obzorja 1973, 231 s.
15. Kateb, G.: The Condition of Political Theory. **American Behavioral Scientist**, London 21 (1977) 1, s. 135—159.
16. Katouzian, H.: Vrednotne sodbe in ideologija: moralnost in predsodki v ekonomiji. V: **Znanost v družbenovrednotnem svetu**. Ljubljana, Delavska enotnost 1988, s. 128—151.
17. **Kritična analiza delovanja političnega sistema socialističnega samoupravljanja**. Ljubljana, Delavska enotnost 1985, 191 s.
18. Laski, H.: **Sloboda u modernoj državi**. Beograd, Radnička štampa 1985, 368 s.
19. **Lexikon zur Soziologie**. Opladen, Westdeutscher Verlag 1973, s. 508—509.
20. Lonsdale, A.: Judgement Research in Policy Analysis. **Futures**, Sussex 10 (1978) 3, s. 213—226.
21. Lukacs, G.: **Etika i politika**. Zagreb, Liber 1972, 352 s.
22. Mair, L.: Politics Without the State. V: **An Introduction to Social Anthropology**. 2nd Ed. Oxford, Clarendon 1972, s. 109—123.
23. Mannheim, K.: Ideološka in sociološka interpretacija duhovnih tvorb. V: **Znanost v družbenovrednotnem svetu**. Ljubljana, Delavska enotnost 1988, s. 27—43.
24. Marvick, D.: Elite Politics. **American Behavioral Scientist**, London 21 (1977), s. 111—134.
25. Mills, R.: **Elita vlasti**. Beograd, Kultura 1964, 529 s.
26. Morison, J.: New Strategies in the Politics of Law and Order. **The Howard Journal of Criminal Justice**. Oxford 26 (1987) 3, s. 203—216.
27. Müller, E.: Mass Politics. **American Behavioral Scientist**, London 21 (1977) 1, s. 63—86.
28. Nachmias, D.: Modes and Types of Political Alienation. **The British Journal of Sociology**, London 25 (1974) 4, s. 478—493.
29. Oppenheimer, M.: The Criminalization of Political Dissent in the Federal Republic of Germany. **Contemporary Crises**, Amsterdam 2 (1978) 1, s. 97—103.
30. **Politička sociologija** / ur. R. Smiljković, M. Pečujlić. Beograd, Radnička štampa 1978, 438 s.
31. **Power** / Ed. S. Lukes. Oxford, Basil Blackwell 1986, 283 s.
32. Richters, A.: Modernity-Postmodernity Controversies: Habermas and Foucault. **Theory, Culture & Society**, London 5 (1988) 4, s. 611—643.
33. **Rječnik sociologije i socijalne psihologije**. Zagreb: Informator 1977, s. 297, 454, 455.
34. Schoeck, H.: **Soziologisches Wörterbuch**. Freiburg im Breisgau 1969, s. 158, 176—177, 197—198, 265—266, 269—270.
35. **Sociološki leksikon**. Beograd, Savremena administracija 1982, s. 69—70, 293, 464—468, 492—493.
36. Šjussler, G.: Socialističeskaja demokratija i razvite sub'ektivnyh prav ličnosti. V: **Socializm i demokratija**. Moskva, Juridičeskaja literatura 1976, s. 224—259.
37. Therborn, G.: **Ideologija moči in moč ideologije**. Ljubljana, Cankarjeva založba 1987, 159 s.
38. Tomić, S.: Političke ideje i institucije u nerazvijenim sredinama (razvoj i promjene). **Sociologija**, Beograd 19 (1977) 2—3, s. 357—375.
39. Ule, M.: Nova političnost — refleksija empiričnih podatkov. V: **Mladina in politika**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1987, s. 103—126.
40. Vasović, M.: Novi pravci u proučavanju politike socializacije. **Psihologija**, Beograd 16 (1983) 1—2, s. 65—78.
41. Zdravomyslov, A. G.: Novoe videnie socializma i process politizacii massovogo soznanija. **Sovetskoe gosudarstvo i pravo**, Moskva (1989) 8, s. 110—118.

Seznam literature pripravila M. Milenković.

UDC 32+316.738+316.75

Political Socialization and Indoctrination as (potential) Factors of Informal Control

Janez Pečar, S. J. D., Professor of Criminology, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Ljubljana, Yugoslavia

Political socialization and indoctrination are interesting for criminological considerations since in the ideological superstructure they play a particular role in the formation of behaviour as well. Political socialization and indoctrination are supposed to prepare people for general behavioral as well as for political conformism. Particularly socialist societies are those which expect much from these possibilities since a politicized and ideologized individual is very usable for achieving the aims of appropriate ideology. They are also used to create mass consciousness and a particular class consciousness.

Both processes manifest themselves also as domination and manipulation with which the system takes possession of the individual in order to make him act according to other people's will. They are also used to obstruct freedom, carry out repressive policies, paternalism and ideological controlization.

This means that they have on the one hand a control role, while on the other they give reasons for resisting and controlling political deviancy and other nonconformist behaviour. For this reason, ideology seems to be a crucial question in dealing with control issues.

In a pluralistic society new dilemmas appeared which also concern the behaviour that different ideologies impose in different ways and also in a repressive way. We are confronted with new politizations, new indoctrinations and other forms of political socialization. This raises the question whether this results in more freedom or more conformism, in more deviancy and in more or less political confrontations and consequently, more behavioural dysfunction. New views concerning socialism deal also with these issues as well, particularly in so far as attitudes regarding behaviour and control always imply certain dilemmas of humanism.